

ACTITUDS DAVANT DE LA LLENGUA EN RELACIÓ AMB LA RENAIXENÇA

La cultura catalana i en llengua catalana tal com es manifesta al segle XIX no sembla que sigui la que es podia esperar de la que s'havia manifestat durant els decennis anteriors als anys que van de 1830 a 1840, sinó que el ritme creixent de manifestacions culturals, sobretot literàries, ha de tenir una motivació diferent dels hàbits de cultura existents fins aleshores. És cert que no es troben a faltar, al segle XVIII, unes manifestacions de cultura en llengua catalana i elements humans, i fins nuclis organitzats, conscients del valor de llur cultura pròpia; tanmateix són elements i grups aïllats i, per aquest motiu, el més lògic hauria estat esperar, per als decennis posteriors, un tipus de manifestacions literàries d'una mena semblant, dintre de la nova òrbita romàntica; però no una cultura amb gradual voluntat de totalitat, en una llengua de la qual s'havia estès el certificat de defunció.

La modificació d'aquest concepte, és a dir, la consideració pública i progressivament generalitzada de la llengua catalana com a llengua adequada a la cultura, és un dels signes visibles de l'inici del fenomen de la Renaixença i una condició imprescindible, en connexió amb una sèrie de factors que hi contribueixen i el condicionen: cal insistir en la diversitat de factors perquè

diverses seran les conseqüències, aliades amb el fet de la nova valoració de la llengua, en la creació poètica i en l'ús comú, que no és l'únic element constitutiu del moviment (molt més complex que la simple «resurrecció» d'una literatura), per bé que en sigui la manifestació més visible.

D'ací es desprèn que entenc la Renaixença com un moviment que es forma, dins un procés dinàmic i continu de la cultura catalana, després d'un punt d'inflexió en el qual es potencien mútuament factors històrics diversos, els quals faran possible la intuïció i la posterior presa de consciència d'una identitat diferenciada, en grau i conclusions diferents, al llarg d'un procés de recuperació i de definició, en relació estreta amb les aportacions de la cultura europea contemporània, i d'acord amb uns programes i uns objectius només parcialment acomplerts durant el segle.¹

Per això totes les realitzacions, que alguns anomenen «precedents» i que d'altres consideren part integrant de la Renaixença,² adquireixen llur sentit correcte si s'interpreten com a cultura de l'època de la Il·lustració o influïda per la Il·lustració, feta possible, sovint en un medi aïllat en tots sentits de la Cort, en girar els ulls devers la pròpia història. La densitat cultural, la capacitat reivindicadora dels estudis històrics dels il·lustrats és evident que té la seva continuïtat més enllà dels anys trenta i entronca amb la Renaixença, on pren una nova significació; però la cultura de la Il·lustració no és una part integrant de la Renaixença, entesa de la manera indicada, precisament perquè n'és un factor desencadenant.³

El factor aglutinant i decisiu és el romàntic, en tant que incideix en la identificació de la llengua com l'element diferencial

1. Vegeu les observacions de JOAQUIM MOLAS, *La cultura durant el segle XIX*, dins JOAN SALVAT (dir.), *Història de Catalunya*, V (Barcelona 1978), 177-191.

2. Vegeu, respectivament, les posicions defensades per ORIOL PI DE CABANYES, *La Renaixença* (Barcelona 1979), 13-21, i per ERNEST LLUCH, *Jaume Caresmar i el «Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Cataluña» (1780)*, «Recerques», X (1980), 177-181, esp. 180.

3. Cf. MOLAS, *op. cit.*, 178.

més objectivable, en la seva funció de matèria primera de la poesia. Un estímul fonamental provenia de Herder, del qual Milà, per exemple, recull l'afirmació de la poesia popular com a «regeneradora» i com la més clara manifestació de l'ànima d'un poble, inici d'una literatura lligada al geni de la llengua:

«... Herder dio cima a todos los ensayos y fijó las ideas en su colección universal de cantos nacionales, que consideró como *voz de los pueblos*, archivo de sus tradiciones, tesoro de su ciencia y expresión de sus alegrías y de sus lágrimas».⁴

Les aportacions de Herder i del romanticisme alemany en general afavorien les actituds afectives envers la pròpia llengua i, a la llarga, l'atribució de connotacions patriòtiques a la llengua catalana, que, com havia passat amb l'alemany en la societat culta alemanya,⁵ serà acceptada com un símbol diferenciador.

L'HERÈNCIA SETCENTISTA

Els homes dels anys trenta i quaranta del segle XIX heretaven la llengua castellana com a llengua d'ús cultural i de certes relacions i consideraven com a pròpia, i sovint excloent, aquesta llengua i la tradició cultural castellana. La llengua catalana havia esdevingut privada o particular, enfront de la castellana, la universal: la manca de tradició immediata (o la seva mala consideració o el seu oblit) bastaria per a explicar-nos que s'evités una llengua que per aquesta mancança era considerada pobra i, doncs, insuficient per a la cultura; tanmateix també ve a indicar que hom tenia consciència que hi havia hagut una tradició positiva d'aquesta llengua (recuperable o no) en una etapa anterior i que es trobava ben arrelada en la vida quotidiana, enfront de l'ex-

4. MANUEL MILÀ I FONTANALS, *Obras completas*, VI (Barcelona 1895), 19.

5. Cf. MARCEL BRION, *La Alemania romántica*, I (Barcelona 1971), 82-83.

cepcionalitat de l'ús formal culte i públic. Alguns es limiten a constatar-lo, però en d'altres es pot veure una certa denúncia de la situació. Entre els primers, per posar un exemple de ple segle XIX, que es refereix a l'època alludida, em sembla significativa l'allusió d'un home establert a Madrid:

«Manos a la obra: primera dificultad: elección de prosistas. ¿Para qué? Toma: para aprender el castellano. ¿No saben ustedes que los catalanes, fuera de los ratos oficiales, no hablamos en castellano más que los días que repican gordo?».⁶

Les referències de les guies cicerone coincideixen a assenyalar la «dificultosa» conservació de la llengua catalana com a llengua d'ús comú:

«El carácter de los barceloneses podemos decir que ha variado tan poco como su idioma, puesto que se conserva aún después de tantos siglos y a pesar de las infinitas causas que han conspirado a su extinción».⁷

Cal remarcar les al·lusions a la dificultat del manteniment de la llengua i a la identificació amb una parla degradada i no adequada per a l'ús culte. ¿Fins a quin punt era només rutinari, aquest ús, i fins a quin punt les veus d'alarma respecte a la situació de la llengua podien respondre a una voluntat de canvi?

Ballot, amb la seva gramàtica, s'havia proposat de demostrar que la llengua catalana era «subjectada a regles» i per això mateix apta per a qualsevol disciplina; en realitat, però, Ballot reduïx els usos possibles de la llengua escrita:

«¿Qui serà de nosaltres que no se veja en la precisió de haber de escriurer a vegades en cathalà? Los senyors a sos majordoms, los amos a sos masovers, las senyoras a sa familia, la monjas a sos parents, los marits a sas mullers, y enfi tots los naturales se veuhen

6. JOAQUIM M. SANROMÀ, *Mis memorias*, I (Barcelona 1887), 133.

7. Apud JAUME CARRERA PUJAL, *Historia política de Cataluña en el siglo XIX*, VII. *El renacimiento político y literario* (Barcelona 1958), 156.

a vegadas en la necessitat de haber de escriurer alguna carta o bitllet en cathalà. Además, los rituales de tots los bisbats de Catalunya són en llengua cathalana [...]; y en cathalà, finalmente, se ensenya y explica la doctrina christiana».⁸

Aquesta reducció és representativa de l'estat de les coses des del final del segle XVIII, que té la seva continuïtat en les posicions generalitzades del primer terç del segle XIX, relacionades amb la identificació amb l'Estat-nació espanyol. El 1770, el bisbe Climent havia constatat l'ús de la llengua catalana com a llengua familiar i popular (la qual cosa comportava uns deures pastorals i només pastorals), però acceptant que la llengua castellana havia esdevingut per diverses causes històriques el vehicle de cultura i la llengua d'ús imprescindible per a instruir-se en les lletres i per a obtenir ocupació en el ram polític, l'administratiu o el militar.⁹ El 1811, Antoni Puigblanc escrivia, a *La Inquisición sin máscara*, una cosa semblant, però més radical: que, per a tot natural del Principat, «se hace indispensable que abandone el idioma provincial, si ha de estrecharse más y más, bajo las nuevas instituciones, con el resto de la nación, a igualarla en cultura. Desengañémonos ya y entendámonos, que será extranjero en su patria, y que por consiguiente quedará privado de una gran parte de la ilustración que proporciona la recíproca comunicación de las luces, el que no posea como nativo la lengua nacional».¹⁰ Però, malgrat la contundència, no es tractava d'una actitud irreversible, almenys en certs aspectes també restrictius, perquè ell mateix, a *Les Comunitats de Castella*, usa el català, sembla que per fer un epitafi de la llengua, però en versos cultes en

8. «Prefaci» a *Gramàtica y apologia de la llengua catbalana* (Barcelona 1815), XXV.

9. Cf. FRANCESC TORT MITJANS, *El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent (1706-1781). Contribución a la historia de la teología pastoral tarraconense en el siglo XVIII* (Barcelona 1978), 199, i MANUEL JORBA, *Sobre la llengua catalana al final de l'Antic Règim: el «Diario de Barcelona» (1792-1808)*, «Els Marges», núm. 17 (1979 [1980]), 30.

10. Apud ENRIC JARDÍ, *Antoni Puigblanch. Els precedents de la Renaixença* (Barcelona 1960), 275.

què evoca «el mal conegut llenguatge llemosí».¹¹ Per altra part, escriu a Anglaterra unes *Observaciones sobre la lengua catalana* en les quals, amb un punt de vista constructiu, s'oposa a Ballot i l'acusa de castellanitzador, arcaïtzant i conservador i de desfigurar la llengua fins al punt que malgrat «el mérito que ha contraído abriendo un sendero a través de una selva hasta ahora no penetrada, [la *Gramática i apologia*] era lo único que faltaba para acabar de una vez con el idioma si el pueblo se arreglase a ella».¹²

El 1817, Aribau es referia a la «vergonyosa decadència / en què avuy jau la catalana faula»,¹³ en el context de l'ús poètic que en feien o en farien ell mateix i alguns elements del seu cercle, com Làrios de Medrano o Renart i Arús, que entroncaven amb una certa tradició immediata, d'estirp vallfogonesca en bona mesura.¹⁴ Però «La pàtria» d'Aribau amplia o matisa les referències: al costat dels elements de prestigi de la llengua recollits en les apologies fins a Puigblanc, n'aporta un altre, el més rellevant, consistent a considerar la llengua com a element rememorador de la pàtria i com el seu símbol; per això, en tant que llengua «materna» (la de la infantesa i de les situacions afectives), és la millor perquè ell, com a català, homenatgi el seu patró, també català.

JACOBINISME I PROVINCIALISME

Sembla que es poden destriar ací dues actituds, assumides de vegades per la mateixa persona, que es perfilen més clarament en els anys trenta i quaranta en una d'immergida en posicions jaco-

11. Cf. JORDI RUBIÓ I BALAGUER, *Poesia neoclàssica i pre-romàntica*, «Serra d'Or», XI (1969), 113.

12. Apud JOSEP M. MIQUEL I VERGÉS, *La filologia catalana en el període de la Decadència*, «Revista de Catalunya», núm. 93 (1938), 666.

13. Carta a Ramon Muns i Serinyà del 12-II-1817; cf. MANUEL DE MONTOLIU, *Aribau i la Catalunya del seu temps* (Barcelona 1936), 37.

14. Cf. JOAN ALEGRET, *Joan Làrios de Medrano: Poemes*, «Els Marges», núm. 18-19 (1980 [1981]), 291-292.

bines o vagament «provincialistes» i una de més reivindicadora sense deixar d'ésser també provincialista.

El jacobinisme, que es perfila en l'àmbit del liberalisme i en el context de la guerra carlina, ens apareix més radical com més els seus adherents no desconeixen una realitat catalana diferenciada, que supediten a l'Estat-nació, la qual supeditació porta implícita la de la llengua en l'àmbit culte. En tot cas, les simpaties vagament «provincialistes» no modificaven el *status* vulgar de la llengua catalana, entre altres coses perquè es feia en nom de l'universalisme. Fins i tot es pot apuntar que sembla evident que les posicions radicals polítiques «catalanistes», quan es donaven, tampoc no comportaven un explícit concepte elevat de la llengua. En tot cas, el text del 1841 que reproduïxo a continuació (amb referències despectives perquè són fetes des d'un camp polític contrari) alludeix estrictament a un projecte polític i no cultural:

«Suponen que los carlistas están decididos a renovar los horrores de la guerra civil de Cataluña; pero no en favor de D. Carlos, a quien detestan, y de quien propalan todo el mal imaginable, sino en favor de lo que ellos llaman *independencia de Cataluña*. Ya [Narciso] Ferrer había dicho [...] que él no estaba por Carlos V, sino por la libertad de Cataluña».¹⁵

Aquests mots semblen anticipar els projectes de Tomàs Bertran i Soler, per al qual certament la llengua catalana és un distintiu «nacional», que n'ha perdut l'aparença.¹⁶

Els jacobins no desconeixen —ni deixen de referir-s'hi— una realitat catalana diferenciada, alludint i tot a la llengua com a element distintiu, al costat d'altres causes (ho fa el 1836 Pere Mata a «El Vapor»); o alludint més específicament a diferències ètniques entre espanyols i «romans» (és a dir, catalans, valen-

15. Solt inserit a «El Popular» (23-VI-1841).

16. Cf. JOAN CAMPS I GIRÓ, *La Guerra dels Matiners i el catalanisme polític (1846-1849)* (Barcelona 1978), 332-333; cf. també CARLOS SECO SERRANO, *Tríptico carlista* (Barcelona 1973), 76-104.

cians i mallorquins), com fa Covert-Spring.¹⁷ Però en realitat les tesis fugaces d'aquests autors queden inserides i confoses en postulats polítics purament espanyolistes, com els que formula un autor anònim del mateix medi —potser Mata mateix, o Ribot i Fontserè:

«El buen español, el liberal puro, no puede oír sin indignación palabra alguna de odio y resentimiento entre catalanes y los demás españoles [...]. Un gobierno verdaderamente español se destruirá a sí mismo destruyendo las provincias catalanas. Cataluña se destruiría a sí misma tratando de ponerse en pugna con el resto de España [...].

Los buenos liberales barceloneses, con el ejército han de formar la falange que sostenga la cara Patria, la España, la España sin división de intereses de Provincias [...]. El que desde el 13 de noviembre ha podido observar a todas horas la conducta de cierto cónsul y sus dependientes con respecto a lo que ha pasado dentro y fuera de la ciudad no tiene sangre de español, no tiene apego a su patria, si no corre a abrazar el asta [...]. Antes que todo la Patria».¹⁸

En el camp de la llengua, això es traduïa en la referència normal, sense cap matisació, a la necessitat de l'estudi «de la llengua, de la literatura y de la historia de nuestra nación [española]».¹⁹

Hi ha una línia més reivindicadora o «provincialista» més pròpiament dita, que es tradueix en actituds positives, però també reductores, respecte a l'ús de la llengua, relegada encara a l'ús poètic, esporàdic: hom ha establert que era per l'exemple dialectal milanès que Joan Cortada traduïa en «dialecte» català *La noia fugitiva*,²⁰ la qual cosa no contradeïa que un anònim ressenyador d'«El Vapor» considerés, fins amb vehemència, la traducció un acte de patriotisme per l'ús de la llengua catalana:

17. Cf. JORDI MALUQUER DE MOTES, *El socialismo en España. 1833-1868* (Barcelona 1977), 115.

18. «El Constitucional» (9-XII-1842).

19. «El Vapor» (9-XII-1833).

20. Cf. HORST HINA, *¿Dialecto o lengua? Sobre el estatuto literario del catalán en el Romanticismo*, «Estudis Universitaris Catalans», XXIII (= *Miscel·lània Aramon i Serra*, I) (1979), 291-292.

«¡Ah! ¡Quien sabe si está reservado a la musa lemosina el triunfo de reanimar el antiguo patriotismo y llevarnos de nuevo a desconocidas riberas! Empuñarían entonces la trompa épica los que pulsán ahora las cuerdas de la cítara amorosa ...».²¹

Pere Mata, el 1836, publica un poema en llengua catalana, i conscient que era el primer a fer-ho en llengua que volia ésser actual, no arcaïtzant, i per tant adequada a l'expressió poètica pròpia del romanticisme;²² però això en el context del jacobinisme alludit i al marge d'algunes actituds reivindicatives més àmplies, com les manifestades el 1838 per M. A. Martí i J. Cortada, per als quals la recuperació de la llengua hauria de comportar, hipotèticament, la de la pròpia i diferencial tradició cultural.²³ Amb aquests darrers es relacionava Joaquim Rubió i Ors, que amb més decisió defensa l'ús normal de la llengua catalana en el camp literari, però reduït al de la poesia: el 1839 i, sobretot, el 1841, es proposava de reivindicar programàticament la recuperació de la llengua en la poesia («la muda lira») sota el conjur de la història antiga redescoberta, i tot acceptant l'«estigma» de la

21. «El Vapor» (28-VIII-1834).

22. Vegeu el text de Mata que acompanya el poema a JOAQUIM MOLAS, *Els corrents literaris*, dins FERRAN SOLDEVILA (dir.), *Un segle de vida catalana*, I (Barcelona 1961), 261; cf. també JOAN SOLÀ, «El català que ara es parla», «L'Avenç», núm. 27 (1980), 49.

23. Cf. JOAN ALEGRET, *Tres textos polèmics, reivindicadors de la llengua catalana, publicats el 1838 a «El Guardia Nacional»*, dins *In Memoriam Carles Riba (1959-1969)* (Barcelona 1973), 15-25. Cortada i Martí són autors, amb Lluís Bordas, del diccionari quintilingüe, iniciat amb aquests mots: «Vergonyós y lamentable és per cert l'olvid en què jau de temps immemorial la llengua catalana, la hermosa llengua en cuè foren escrites las sapientísimas Constitucions de Catalunya, que són la admiració del univers, y en què concebiren y expressaren sos gallards e ingeniosos pensaments lo facundísim Ausias March y lo inimitable Dr. Garcia. ¿Qui, al vèurer la falta de Diccionaris de aquesta llengua, no creuria que ella, lluny de ser sencilla, clara, concisa, precisa, exacta, enèrgica, numerosa y fluida, és una gerga de una província bàrbara, destituïda de lleys y de lletres, indigna de alternar e incapàs de competir ab los pobles més civilisads de Europa?» («Pròleg» al *Diccionari català-castellà-llatí-francès-italià*, per una societat de catalans, I (Barcelona 1839), 3).

duresa de la llengua, ara redimida, però, pel caràcter de llengua materna.²⁴

No cal gaire insistència a demostrar el fet que la consciència de la viabilitat de la llengua catalana i la decisió d'utilitzar-la no era un fenomen progressivament i universalment reconegut i assumit, ni tan sols en els medis on això sembla que hauria pogut ésser viable. Bé que la implantació de la llengua castellana ha sofert una certa regressió, ha penetrat tant que les actituds «provincialistes» no poden voler provocar la substitució per la pròpia (i en part per això són provincialistes): li van en contra el prestigi de la llengua oficial, la rutina d'ús del castellà en la vida corporativa, els hàbits ben assumits de les institucions de cultura, l'esforç d'«aprenentatge» que suposa per a un escriptor avesat al castellà millorar una llengua «anquilosada», etc.²⁵

A aquesta supeditació social i cultural del català, o domini del castellà, responen les protestes, sovint amb peu forçat, d'amor a la pàtria «comunes» que se succeeixen especialment en els actes d'institucions com els Jocs Florals, que sectors desafectes a la Renaixença consideraven excessivament inclinats a ponderar la llengua i la pàtria catalanes. I es pot dir una cosa semblant de gent relacionable, si més no per formació, amb nuclis de la Renaixença, que promouen activitats que a distància no semblen adir-se amb la marxa expansiva de l'ús de la llengua: la creació de nous periòdics i revistes culturals en castellà, el manteniment de l'expressió castellana excloent en certes institucions, a Barcelona i arreu, és indicatiu, entre altres coses, de la castellanització bàsica de molts individus cultes.

Un espanyolisme jacobí molt radical, sota el nom d'universalisme, faria abandonar, especialment lluny de Catalunya, les vel-

24. Em refereixo a «Mos Cantars» i al pròleg al primer recull de poemes; cf. JOAQUIM RUBIÓ I ORS, *Lo Gayter del Llobregat*, 2.ª ed. (Barcelona 1858), V-XII i 29-32.

25. Cf. JOAQUIM MOLAS, *Pròleg* a JOAN CORTADA, *Catalunya i els catalans* (Barcelona 1965), 13-14, i JORDI RUBIÓ I BALAGUER, *Sobre Laureia Figuerola als anys de la nostra Renaixença*, «Recerques», I (1970), 137.

leitats provincialistes que hi poguéss haver hagut en alguns autors que no s'arribaren a vincular al procés de la Renaixença.

Pere Mata, en una conferència pronunciada el 1862, blasma la Renaixença perquè contribueix a menysvalorar la llengua castellana i a avivar uns sentiments retrògrads:

«El *Mireyo*, poema escrito en lemosín por Federico Mistral, a quien se llama de un modo algo hiperbólico el *Homero de la Provenza* [...], es un síntoma palpitante de [...] retrógadas tendencias.

En la ciudad condal, en Barcelona, se advierte igual tendencia con más deplorables resultados. Sobre desenvolverse un provincialismo funesto [...] hay una marcada tendencia a resucitar el estudio de la lengua lemosina, que, haciéndose exclusiva, no puede producir nada bueno, ni para el país en general, ni para los mismos catalanes.

Entre otros hechos de ese espíritu retrógrado que pudiéramos citar, están los *Juegos Florales*, establecidos con el exclusivo objeto de premiar poesías catalanas, lo cual no puede menos que aumentar el descuido que harto generalmente se nota en Cataluña respecto al estudio del idioma nacional».²⁶

Laurèa Figuerola, establert, com Pere Mata, a Madrid, i que no perdé l'ús parlat de la seva llengua, el 1840 s'havia interessat, per amistat o potser per curiositat real, pels poemes que Rubió i Ors publicava al «Diario de Barcelona», però després considera pura arqueologia l'ús poètic de la llengua catalana, almenys tal com es donava a «La cançó del Pros Bernat».²⁷

Pere Felip Monlau manifestava, en canvi, un interès científic per la seva llengua en un estudi sobre etimologies, en el qual aprofita per declarar-se, adreçant-se a Mañé i Flaquer, «amante [...] de nuestra habla materna», que, seguint criteris positivistes, creu que té llarga vida en el futur perquè és parlada comunament a tot el domini:

26. *Curso de lengua universal. Lecciones dadas en el Ateneo Científico y Literario de Madrid en 1861* (Madrid 1862).

27. Cf. RUBIÓ I BALAGUER, *Sobre Laurèa Figuerola*, 138, i LL. NICOLAU D'OLWER, *Epistolari d'En M. Milà i Fontanals*, I. 1840-1874 (Barcelona 1922), 92-94.

«Los pueblos y las razas no mueren mientras no muere su idioma *nativo*, y el catalán, a Dios gracias, promete todavía larga vida. Para anular nuestro idioma sería preciso borrar toda una historia de brillantísimas páginas, y tan gloriosa como la primera; sería preciso que se perdiera nuestra antigua y envidiada literatura; y sería necesario, en fin, esterminar a más de *tres millones* [...] de individuos, que son los que, según el censo oficial, pueblan las provincias de Alicante, Baleares, Barcelona, Castellón, Gerona, Lérida, Tarragona y Valencia, en todas las cuales es vulgar nuestra lengua. Todavía más: fuera indispensable acabar con los centenares, y aun millares, de catalanes domiciliados o residentes en las cinco partes del globo terráqueo, porque sabido es que los catalanes están en todas partes [...]. Ni aun así fuera completo el esterminio del catalán, porque quedaría el *rosellonés*, y quedarían varios dialectos de Francia que son catalán puro, o catalano-provenzal».²⁸

Altres homes també establerts en la cultura castellana o almenys en la llengua castellana com a mitjà normal d'expressió, es troben, amb la Renaixença, davant d'un element «pertorbador» que, almenys en alguna esporàdica ocasió, no poden deixar de tenir en compte. Vinculats durant els anys trenta i quaranta als medis periodístics o de cultura, en una línia jacobina, persistiren en un distanciament de les posicions preses per gent de llur entorn davant de la llengua. Així, V. J. Bastús, que el 1860 fou mantenidor dels Jocs, però que es considerava «bàrbar», és a dir incompetent, en matèria de llengua catalana;²⁹ o Bergnes de las Casas, igualment mantenidor dels Jocs, el 1861, i prologuista segurament forçat de les *Poesies catalanes* de Frederic Soler, el 1875, i que veia en la Renaixença una rutina i una manca de capacitat creadora, o renovadora, que el feia inhibir-se'n perquè no s'imposava com a fita una diferenciació hel·lenitzant, mediterrània, de la literatura catalana respecte de la castellana.³⁰

28. *Etimologías catalanas*, «Diario de Barcelona», 23-II-1861.

29. Així ho manifestava en carta a Milà i Fontanals, el 1867 (cf. NICOLAU D'OLWER, *Epistolari*, I, 101).

30. Cf. SANTIAGO OLIVES CANALS, *Bergnes de las Casas, helenista y editor. 1801-1879* (Barcelona 1947), 42.

En una posició més compromesa amb els avatars de la Renaixença, però no en el que concerneix la llengua en particular, podem considerar Coll i Vehí, el qual, afí en principi al Víctor Balaguer jove, però evolucionat cap al moderantisme més enraenat, advocà vagament per la preservació «de los rasgos característicos de nuestra fisonomía» i parafrasejà en castellà «La pàtria», sense recollir el tema de la llengua d'una manera explícita.³¹

Igualment Mañé i Flaquer, que explicà a Narcís Oller que la seva actitud davant Catalunya sofrí un gir important en el moment que, com a fruit de l'estudi del «caràcter» i de les «vicissituds històriques», s'adonà que valia la pena de lluitar per conservar la pròpia personalitat.³² Això Mañé ho escrivia en castellà, com tot el que escrivia, i sense referència explícita a la llengua catalana, perquè l'important per a ell era la lliçó històrico-institucional conservadora a extreure: la llengua hauria estat l'instrument expressiu antic, però aquells catalans a qui s'adreçava en els seus articles en prescindien o en podien prescindir, fora, quan es donava, de l'ús literari i del purament col·loquial. Són aquests els usos que defensa el 1886 al «Diario de Barcelona» enfront de Pérez Galdós, per al qual, a propòsit de les novel·les de Narcís Oller, s'imposa l'abandó de la llengua catalana en les obres d'envergadura perquè «carece de recursos para todo lo que es de orden ideológico» (és a dir, no poètic o popular),³³ i enfront de Núñez de Arce, que per a Mañé ve a dir que «los catalanes hablan catalán por pura terquedad o por odio a Castilla».³⁴

31. Cf. CARRERA PUJAL, *op. cit.*, 192, i JOSEP COLL I VEHÍ, *A la memoria de D. Buenaventura Carlos Aribau*, dins *Almanaque literario del Ateneo Catalán para 1864* (Barcelona 1863), 115-117.

32. Cf. NARCÍS OLLER, *Memòries literàries. Història dels meus llibres* (Barcelona 1962), 65.

33. Cf. *ibid.*, 62-63.

34. *El regionalismo*, 2.ª ed. (Barcelona 1887), 12.

EL CATALÀ, LLENGUA DE CULTURA

En general, l'augment de la receptivitat per la Renaixença té una relació directa amb l'actitud adoptada davant de l'ús literari i el comú de la llengua pròpia, i la implicació en el moviment es tradueix, en els casos més rellevants: *a*) en la participació en la seva definició (en la qual la llengua té una situació cabdal) i en l'orientació dels objectius, amb discursos i articles sobretot; *b*) en la contribució, amb l'activitat professional pròpia de cadascú, en el procés de recuperació del patrimoni propi, com la llengua (estudis descriptius o codificadors), i *c*) en l'activitat creativa (poètica, teatral i narrativa). Aquestes activitats ens mostren els avatars de l'evolució de la situació i de les actituds personals més o menys generalitzades.

Es pot acceptar, en general i d'entrada, que les actituds davant de l'ús de la llengua es diferenciaven per la major o menor confiança en el recobriment de l'antic *status* de llengua de cultura en tots els camps, i la dinàmica de la Renaixença passava per la captació, més o menys entusiasta, dels elements reticents.

Un cop el moviment arriba a adquirir una certa imatge pública, a través de plataformes o de campanyes com la de reclamació dels Jocs Florals, de la poesia patriòtica, etc., és a dir més tard dels plantejaments programàtics de Rubió i Ors, es pot destriar en la Renaixença una línia que deriva de la que aquest havia imaginat i que constitueix la línia conservadora que se la fa seva i l'enriqueix amb la reivindicació d'alguna cosa més que el simple ús poètic de la llengua, però sempre amb maneres molt cautes. Al seu costat, sense obstacles insalvables per a col·laborar en els Jocs Florals, Víctor Balaguer representa una línia que ell fa derivar de Puigblanc, i en part frustrada, més ambiciosa en el camp de l'actuació immediata, però poc contundent en la reivindicació de determinades funcions de la llengua pròpia.

Als anys seixanta i setanta, prenen nova imatge individus com Antoni de Bofarull i se n'incorporen de nous, agrupats al voltant d'institucions més o menys formalitzades (com l'Esbart de Vic, per exemple), o al voltant de revistes (com les de F. P. Briz,

Guimerà o Matheu, els quals, respecte a la llengua, adopten actituds més belligerants i representen sovint el «croat de la causa», voluntarista i abnegat).

Rubió i Ors, que el 1841 lamentava emfàticament que no havia estat escoltat i que era considerat com un «estrany» en la república literària havent cantat en la llengua pròpia, veuria el 1858 en el fenomen de la Renaixença l'ocasió oportuna per a la restauració de «la llengua de sa pàtria».³⁵ Els anys anteriors havia tingut adhesions de fet traduïdes en la campanya empresa per crear els Jocs Florals, o de més concretes i explícites: es pot destacar per exemple la de Pi i Arimon, del 1854, certament impensable uns anys abans, que subscriu el programa de Rubió i Ors i elogia la llengua i no la considera morta per a la societat actual, malgrat persistir en l'acceptació de criteris restrictius.³⁶ Una manifestació de restriccions es troba en la consideració generalitzada i ben arrelada del castellà com a llengua pròpia: Rubió i Ors s'hi refereix, per exemple el 1887, com a «nuestro hermoso idioma», en el mateix sentit que ho podia haver fet abans gent de formació més pròxima al set-cents com Roca i Cornet o Joan Cortada, o d'altres de formació i interessos semblants, com Milà i Fontanals: alguna vegada, i això per la progressiva millor situació social de la llengua catalana, no els basta expressar-ho sinó que ho han de justificar. Vegem el cas de Milà: el seu entorn polític-cultural i la seva formació en fan un element representatiu de l'assimilació cultural castellana —més enllà de la seva professió— i de la carta de naturalesa que aquesta situació havia obtingut. La llengua catalana, que el 1853 anomena «habla provincial», el 1854 «habla materna» i el 1857 «el lenguaje de nuestra patria», és «lo nostre llenguatge» o, també, «la llengua materna» en textos posteriors en llengua catalana adreçats exclusivament a un públic català. Però aquesta qualificació s'encavalla

35. *Al lector*, dins *op. cit.*, 14.

36. Cf. *Barcelona antigua y moderna*, II (Barcelona 1854), 299-300.

amb la del castellà com a «lengua nacional» o «habla nacional», respectivament el 1844 i el 1853, i de seguida com a «nuestro idioma», «nuestra lengua nacional», «una de las lenguas neolatinas más bellas», «lengua general del regne», etc. I, amb la llengua, considerarà també «nuestra poesía popular», «nuestra literatura», «nuestro teatro», «nuestra métrica», etc. I es referirà també a la llengua castellana com a la d'«un hermano que se ha sentado en nuestro hogar y cuyos ensueños hemos mezclando con los nuestros», fins al punt d'arribar a crear un vincle indissoluble i a configurar un «Principado [...] más español de lo que juzgan muchos de esta y de aquella banda».³⁷

Així, el patrimoni cultural català, bé que s'ha pres consciència del seu valor i de la situació precària, continua integrat, com a propi d'una «provincia», dins de l'espanyol:

«El buen catalán llora amargamente los quebrantos de la lengua y de las costumbres de su tierra y quisiera además que no quedasen olvidados los ingenios catalanes, que, al fin [...] son también ingenios españoles; pero no aborrece el cultivo de la lengua nacional, ni mira con malos ojos los primores literarios que se ha alcanzado valiéndose de tan bello instrumento».³⁸

Milà constata que les llengües dominants anaven guanyant terreny a les «provincials»; en el domini català ho registra especialment per al valencià, en determinades capes socials, perquè s'hi adopta la llengua castellana, que substitueix radicalment la catalana: creu que aquesta substitució, precisament, pot fer variar substancialment la situació de l'ús de la llengua, mentre que la influència per contacte no arriba a fer desaparèixer els trets essencials de la llengua influïda:

«Diez familias barcelonesas o valencianas que prohijen el francés o el castellano y se esfuerzen en hablarlo bien hacen más en favor de la lengua general que mil que reciban su influencia, aun en

37. *Obras completas*, V (Barcelona 1893), 459.

38. *Ibid.*

aquellos puntos en que ésta es más directa y constante. Por corrompido y castellanizado que sea el catalán de Barcelona, es todavía catalán; lo reconocemos y lo amamos en el de los más antiguos monumentos de nuestro país y, ya que no del todo las mismas palabras y los mismos giros, encontramos en ambos el mismo espíritu».³⁹

A la mort pròxima de les llengües «baixes», presagiada tant per adversaris de llur ús com per adeptes, Milà hi oposa la tendència a llur rejoeniment en una nova literatura —«sin menoscabo de las lenguas nacionales, cada día más conocidas y mejor cultivadas»— i, especialment, «las fuertes y hondas raíces populares que ligan al suelo aquellas lenguas»;⁴⁰ és a dir, hi oposa un element imponderable (d'acord amb la idea molt pròpia d'una concepció providencialista de l'origen del llenguatge),⁴¹ perquè creu que les llengües subsisteixen per llur propi poder i virtut. El 1859, després que, el 1854, havia alludit reductorament a «restauración y [...] empleo de las lenguas provinciales [...] en la moderna composición poética»,⁴² participà en l'organització dels Jocs Florals amb la intenció, expressada al discurs presidencial, a manera de justificació-programa, que servissin de «record» i «refugi» de la llengua a través de l'ús exclusiu en el clos de la festa, i sense obstacle de l'«amor a la pàtria comuna».⁴³

Milà, el 1867, entén que la missió de la Renaixença era salvar, recuperar o reactivar els elements constitutius del conjunt d'allò que ell i elements ideològicament afins consideraven la «tradició catalana», és a dir cert patrimoni cultural-folklòric, del qual formava part la llengua.⁴⁴ Però el 1883 transigeix d'alguna manera davant la via catalanista més ambiciosa que s'anava formant entorn d'Almirall. En aquesta data Milà pronuncià el discurs de la vint-i-cinquena festa dels Jocs Florals, que convertí en

39. *Obras completas*, VI, 95.

40. *Obras completas*, V, 285.

41. Cf. LLUÍS V. ARACIL, *Educació i sociolingüística*, «Treballs de Sociolingüística Catalana», II (1979), 49.

42. *Obras completas*, IV (Barcelona 1892), 173.

43. Cf. *Obras completas*, V, 143-144.

44. Cf. *ibid.*, 238-240 i 431-435.

una anàlisi dels factors causals de la Renaixença, dels trets característics fonamentals, de les conseqüències immediates i dels objectius. Vull destacar que devia considerar aleshores que el moviment havia servit per a evitar que retrocedís l'ús comú de la llengua:

«... encara podem demanar, si no tant com alguns belgues, desitjosos de que's done en neerlandès la segona ensenyança, més de lo que volen los felibres per sos dialectes provensal o llenguadocià, so és que les famílies ciutadanes, que ja no'ls usen comunament, es convinguen per parlar-los en certes diades!»⁴⁵

Sense tocar sinó de passada el que puguin contenir d'actitud analitzable davant de la llengua els criteris oposats sobre la seva codificació deguts a Aguiló (pancatalanista «arcaïtzant») i Bofarull (dialectalista), cal assenyalar que aquest darrer, que abandonà aviat en la creació l'ús de la llengua castellana, reacciona en el context de la reivindicació dels Jocs Florals enfront de la rutina i la inconsciència amb què, quan s'usa, s'adopta la llengua catalana: *Los trovadors nous* vol que sigui testimoni del «nou esperit literari», per tal de recuperar la llengua (confiant en els joves més que no en la possibilitat de captar més gent d'expressió habitual castellana de les anteriors generacions, o pensant que ja havien fet el pas tots els qui era possible que el fessin).⁴⁶ L'any següent, als Jocs Florals, té ocasió d'afirmar que les intencions del Consistori són purament literàries i el 1865 de denunciar al mateix lloc la «literatura joglaresca» de Frederic Soler i els seus amics, contra els quals, o millor contra llur concepte de llengua literària, insistirà en la gramàtica feta el 1867 en col·laboració amb Adolf Blanch, per bé que admetent que «acaso involuntariamente no han dejado de concurrir a la popularización de la obra de renacimiento».⁴⁷

45. *Ibid.*, 468.

46. Cf. *Los trovadors nous* (Barcelona 1858), esp. el pròleg (pàgs. 7-8) i el poema «Crit a la joventut catalana» (pàgs. 11-14).

47. *Gramática de la lengua catalana* (Barcelona 1867), 88.

Marià Aguiló, més discretament, però amb una força de convicció més fonamentada; més intransigentment amb les idees dels grups populistes i avançats, perquè creu que llur irrupció desvirtuaria i neutralitzaria l'orientació de la Renaixença, a la qual diu haver dedicat tota la vida, situa la llengua al centre mateix del moviment i afirma que el seu objectiu és recobrar-la per poder recobrar-se Catalunya («Poble que sa llengua cobra / se recobra a si mateix»),⁴⁸ és a dir, procurar la reversió del procés de castellanització, que per a ell havia estat acceptat en general i massa passivament.⁴⁹

Enfront del discurs de Milà del 1859, i a manera de rèplica velada, Víctor Balaguer adoptava el mateix dia un to optimista i intuïa que els Jocs serien l'inici d'una recuperació poètica, a partir de dades objectives, i convertia l'elegia milanesa en un repte:

«... no havem vingut a presenciar la mort de la llengua; havem vingut a saludar la albada de la poesia catalana [...].

Juventut catalana, sían los Jochs Florals de aquest any lo vostre crit de *desperta ferro!*... Tal volta entre vosaltres se oculta lo Virgili del esdevenidor, ara que Lamartine ha descobert en Provensa lo Homero del present».⁵⁰

El mateix 1859 i poc abans dels Jocs, parlava de la pàtria llemosina, referint-se a «totas las províncias, unidas algun dia per un vertader llas federal, que parlàvan lo català», i ho feia per paralelisme amb la «pàtria alemanya» i la «pàtria italiana» (en procés d'unificació, que cantaria a *Eridanies*), que li semblen casos absolutament afins precisament pel fet de posseir una llengua comuna pròpia.⁵¹

48. *Poesies completes*, II (Barcelona s.d.), 204.

49. Cf. *Per la llengua*, dins *Lectura popular*, XIII (Barcelona s.d.), 52.

50. *Jochs Florals de Barcelona en 1859* (Barcelona 1859), 179 i 181.

51. Cf. la nota al poema «Ausias March», premiat amb l'englantina als Jocs Florals celebrats a València el 1859; inclòs a *Lo trovador de Montserrat* (Barcelona 1861), 185.

El 1866 es faria seus els versos de Mistral que proclamaven «qui ten sa lengo ten la clau / que di cadeno lou deliure», i anomenaria la llengua catalana la «morta viva».⁵² En polèmica amb Teodor Llorente i Rafael Ferrer i Bigné, Víctor Balaguer instrumentalitza políticament la seva activitat poètica renaixentista i «se valia d'aquestes composicions literàries com d'un medi de propaganda política contra'ls hòmens que llavors formàvan lo govern».⁵³ L'allunyament de Catalunya contribuí a fer que Balaguer, representatiu de l'espanyolisme de la burgesia industrial, deslligada del naixent grup catalanista (i enfrontada sovint a aquest grup) i per això mateix més vinculada als sectors inicials de la Renaixença, es distanciés de les actituds evolucionades i arribés a actituds defensives i crispades:

«Es un error de los modernos catalanistas, que así se titulan, creer que sólo se puede ser catalanista escribiendo en catalán [...].

Dicen y sostienen que los que escriben en castellano no hacen catalanismo.

¡Ah! ¿No hacen catalanismo?

Pues he aquí una cosa que se ha olvidado, de que nadie habla, y que voy a recordar.

El renacimiento catalán se hizo por los catalanes que escribieron en castellano [...].

Desconocer esto y dar como origen al renacimiento catalán el de unas poesías catalanas, cuyo alto mérito no niego, y a cuyo autor admiro, pero que no ejercieron influencia alguna en el renacimiento, es desconocer el origen, el génesis, la índole, el carácter, la vida y hasta la savia de nuestra literatura, que no es catalana sólo por estar escrita en esta lengua».⁵⁴

Contràriament, d'ençà de l'aparició de Briz, singularment, es fa manifesta una actitud militant, radicalitzada en certs aspectes, bé que assumida només en cercles petits, o passivament en d'al-

52. Cf. *Esperansas y recorts* (Barcelona 1866), 81.

53. *Poesias* (Madrid 1874), 263, nota.

54. *Añoranzas. Memorial de cosas que pasaron (Epistolario)* (Madrid 1899), 292-293. Sobre l'espanyolisme a l'audit, cf. MIQUEL IZARD, *Manufactureros, industriales y revolucionarios* (Barcelona 1979), 197-200.

tres, sense repercussió efectiva. A «Lo Gay Saber», fundat per «desfé lo mal que al catalanisme fan los catalans extraviats»,⁵⁵ el 1869 considera la Renaixença com un fenomen lligat a la implantació de la burgesia com a classe dominant i es planteja la restitució de la llengua, amb arguments que representen la substitució de la consideració romàntica de la «llengua materna» per la positivista de «llengua de la societat».

El grau d'implicació en actituds compromeses amb l'ús de la llengua molt exclusivament esdevindrà, més o menys laboriosament, semblant al de Briz en alguns autors joves pel que fa a la creació literària, però en altres usos no es generalitza encara la rotunditat que es dona en cercles com La Jove Catalunya o en personatges per això més significatius com Aulèstia i Pijoan, Guimerà o Matheu.

RENAIXENÇA I GRUPS POPULARS

Els escriptors de recursos més estrictament limitats als hàbits tradicionals podien ésser conscients de la «vulgaritat» de la llengua pròpia, que era, però, la llengua vàlida en llur context social. De tota manera, caldrà explicar-se per què autors d'abast popular, com Josep Ferrer («Queri»), utilitzaven, esporàdicament o preferentment, el castellà. O que en els sectors menestrals o obrers penetrés el castellà en les formes de diversió o de reivindicació, com certes cançons. J. A. Clavé, per exemple, autor culte que s'adreça a obrers i menestrals, comença fent cançons en castellà i no deixa mai de fer-ne, ben segur perquè n'hi havia un consum. L'escolarització, no generalitzada, però important, no era catalanitzant, i els models castellans creaven uns hàbits que es manifestaven en els escrits privats (correspondència, dietaris) i en els intents de versificadors i poetes. Cal no desdenyar tampoc una probable dosi de mimetisme de classe.

55. Segons carta a Milà i Fontanals; cf. NICOLAU D'OLWER, *Epistolari d'En Milà i Fontanals*, II. 1875-1880 (Barcelona 1932), núm. 385.

La tendència és comprensible que fos, per a certs usos en què priva el «model», de progressiva adopció de la llengua castellana, que, per bé que sovint precàriament coneguda i dominada, era l'única eina de la qual tenien un coneixement fixat i no intuïtiu, i prestigiat en tant que adquirit per l'estudi. De tota manera, la llengua catalana era encara la llengua en què els havia arribat una tradició pròpia, i per això un anònim autor reclamava l'ús de la llengua pròpia cantant «deixem-nos d'americanes / i cançons en castellà», per invitar a glossar en el llenguatge propi les gràcies de les noies catalanes.⁵⁶

Certs sectors populars, o autors més aïlladament, d'extracció popular o vinculats a plataformes d'abast ampli (com els relacionats amb López Bernagosi) manifestaven actituds ideològiques —i filològiques— que podien per elles soles justificar que no se sentissin atrets per les fórmules renaixentistes dominants; però el fet és, al meu parer, que quan aquests sectors o autors adopten mòduls cultes en català ho fan per influència del moviment o almenys en el seu context.

Es troben situats dintre una tradició popular en molts aspectes «secular», que a partir almenys del vallfogonisme ha conquistat elements i àmbits en cert sentit cultes, que trobaven en la vitalitat de la llengua d'ús el suport que feia venir d'aquelles tradicions certs models i la llengua mateixa. S'havia arribat fins i tot a un tipus d'autor peculiar, però no rar, que feia una literatura fàcil adreçada sovint a cercles de gent culta o superficialment culta, amb intenció satírica, de lluïment personal o de pasatemps i que no tenia assumits plantejaments creatius profunds (en la llengua eren fidels als usos; i en els gèneres, si eren vagament originals, ho eren per combinació mimètica).

No tenien tradicionalment competència de la literatura «cult» estricta, perquè s'adreçaven a medis distints o es produïen en situacions anímiques diferents (un «acadèmic», per dir-ho així,

56. Cf. MANUEL JORBA, *L'obra poètica de Clavé i el seu impacte*, «Serra d'Or», XVI (1974), 885, nota 4.

podia consumir i produir uns productes, sovint tavernaris, del tipus indicat), però dins el XIX, especialment a partir de mitjan segle, els sectors afluïts que recullen els mòduls populars (o semipopulars) se saben davant d'una literatura culta en llengua catalana en vies de progressió; després de l'any cinquanta, la llengua catalana (la seva situació, el concepte i criteris d'ús literari) és tema, si no freqüent, combatiu en obres d'autors d'aquesta extracció: amb la Renaixença se'ls fa patent i urgent, perquè, sentint-se plenament dins d'una tradició literària, no poden acceptar que se'ls en vulgui retallar el valor o ésser considerats al marge, en nom de divergències en el concepte de llengua escrita o d'altres d'ordre ideològic. Si han de justificar l'ús de la llengua catalana i de la llengua pretesament *popular*, és davant de la inèrcia poderosa dels sectors castellanitzats o bé, i sobretot, davant dels criteris abarrocats o, després, arcaïtzants. Això es pot exemplificar amb els versos inicials del primer dels cinc llibrets (o «repics») de Pau Estorch i Siqués, el 1852, autor molt divulgat però no antologiat per Bofarull ni per Balaguer, la qual cosa indica, més que un rebuig de qualitat, que era considerat popularitzant o marginal:

Aquest calaixet de sastre

...

No crech sia del agrado
De aquells catalans tan fins
Que creuen ser cosa baixa
Lo expressar-se en llemosí.

...

Jo sols desitjo que agrade
A molts catalans sensills
• Que l'idioma vuy parlan
Que aprengueren essent xichs.
Que dihuen X y no *equis*,
En tot conservant l'ús antich.

...

Van a clavar-me lo fible
O a posar-me allà ab los trits
Alguns saberuts pedantes
Tan pròdichs de termes rics

Que *deambulants* anomènan
 A tot calsat tosch o fi,
 O bé *nocturnal carrossa*
 A lo que jo ne dich llit,
Epistolas a las cartas,
Fàmula a qui ls' fa l' rostit:
 Mes tinch la pell massa dura
 Per fer cas de llurs pessichs.⁵⁷

Estorch no se sentí satisfet amb el tipus de versos que anà publicant fins al 1859, però continuà usant, pel que he vist, el català *sicut sonat*. Frederic Soler i els del seu grup assumeixen bel·licosament la tradició que consideraven que els era pròpia, i el combat a favor de llurs posicions es reflecteix en la defensa que fan del seu concepte de llengua literària, que cap al 1882 trobaria un continuador, matisat per la defensa de criteris científics no dialectals, en la revista «L'Avens».

De tota manera, hi ha desplaçament d'actituds. Però si Frederic Soler, que és el cas més detonant, evoluciona, no és només perquè «posa seny» i «muda de classe», sinó, almenys en part, perquè la Renaixença ha trasbalsat la correlació de forces entre el corrent culte i el popular o popularitzant: era realment impossible que es pogués mantenir el tipus d'escriptor culte girat d'esquena a un corrent culte que progressava en llengua catalana. És segur que l'assumpció de la faramalla romàntica en el teatre trastoca la llengua de Soler; de tota manera, però, falta comprovar si en trastoca els plantejaments bàsics. Potser quan deixa de destacar en les seves obres, en lloc preferent, que són escrites en el «català que ara es parla», només deixa de fer una provocació mantinguda tossudament durant llargs anys.

Per altra banda, allò que preocupava, per exemple, un Aguiló, quan maldava per preservar el control conservador del Consistori dels Jocs Florals i de la Renaixença com a moviment,⁵⁸ no era

57. *Lo Tamboriner del Fluvià. Poesias. Primer repich*, 2.ª ed. (Barcelona 1859), 7-9.

58. Cf. *Marian Aguiló i la «Renaixença» a través d'un epistolari de 266 cartes a Tomàs Forteza (1867-1897)* (Barcelona 1966), 138 i *passim*.

tant la llengua de Soler i dels altres com les *idees* de molts d'ells. La introducció d'Almirall en la presidència dels Jocs Florals, el 1886, serveix per a poder formular obertament un nou tombant ja visible al I Congrés Catalanista i al Centre Català: que la Renaixença no era res si es reduïa a la reivindicació de la llengua catalana com a objectiu únic.⁵⁹ Des de l'àmbit popular, en efecte, i passant per una efectiva contribució a la Renaixença, es postulava la transformació del moviment en un d'abast polític progressista. Ara no és que no hi hagués contradiccions en aquests homes en la consideració de la llengua, però es donava per establert que era un element que havia progressat satisfactòriament.

Yxart i Sardà, no compromesos amb l'actuació almiralliana però deutors seus en la tasca de la crítica cultural de la Restauració, sabien que l'ús de la llengua no era encara el d'una cultura completa, però també que havia superat l'etapa defensiva;⁶⁰ amb la qual cosa venien a indicar que hi havia les condicions per a intentar una major exigència de qualitat i d'ambició a través de la crítica profunda i constant de la cultura catalana recent, que seria el que pretendrien fer els modernistes. Aleshores, si es poden detectar actituds reticents, restrictives, interessades o mesquines, és en àmbits d'escassa representativitat i de poc ascendent en el conjunt de la cultura catalana.

MANUEL JORBA

59. Cf. EDUARD VALENTÍ FIOL, *El primer modernismo catalán y sus fundamentos ideológicos* (Barcelona 1973), 119-120.

60. Cf. JOAN-LLUÍS MARFANY, *El modernisme literari*, dins JOAN SALVAT (dir.), *Història de Catalunya*, V, 270-271.

